

УДК 81+32.019.51

**Лексико-семантичні засоби формування ідеологем
(на матеріалі промови Д. Кемерона)**

Рудик І.М.

*Житомирський державний університет ім. І. Франка,
м. Житомир, Україна*

У статті встановлено рівні формування ідеологеми: семантичний, формальний і прагматичний. Виявлено механізми перетворення лексичної одиниці на ідеологему, які функціонують на лексико-семантичному рівні. Основними з таких механізмів є ефект семантичного підсилення й підміна об'єктивної модальності суб'єктивною.

Ключові слова: ідеологема, конотація, модальність.

Поняття ідеологеми, введене майже 100 років тому М.М. Бахтінім, користується в ХХІ столітті дедалі більшою увагою науковців. Дослідники звертаються до вивчення когнітивних характеристик ідеологем (див., напр., [7; 4]), соціально-політичних особливостей їх функціонування [2; 3; 6], їх ролі у міфологізації суспільної свідомості [1]. Водночас, судячи з *останніх досліджень*, суто лінгвістичний аналіз ідеологем часто залишається поза увагою вчених.

Предметом нашої статті, таким чином, буде ідеологема, вивчення характеристик якої становить *актуальний* напрямок сучасної лінгвістики. *Метою* представлено дослідження є проведення лінгвістичного аналізу ідеологеми й виокремлення лексико-семантичних засобів її формування. *Матеріалом дослідження* є промова прем'єр-міністра Великобританії Д. Кемерона, виголошена 15 серпня 2011 року як відповідь на хвилю заворушень і мародерств у різних містах Англії з 6 по 10 серпня 2011 року [8].

Зважаючи на те, що ідеологема як одиниця ідеології цікавить нас з суто лінгвістичних позицій, розпочнемо аналіз з її визначення. Під ідеологемою у представленому дослідженні розуміємо мовну одиницю, яка, по-перше, повідомляє колективному адресату деяке історично сформоване знання про оточуючий світ, і по-друге, формує ставлення адресата до дійсності.

Розглядаючи мову як єдність трьох аспектів, формального, семантичного й прагматичного, Р. Лакофф зображує її у вигляді трикутника, вершини якого відповідають формі лексичної одиниці, її значенню й функції у процесі комунікації. Тому вважаємо за доцільне досліджувати особливості формування ідеологеми на трьох рівнях: семантичному, формальному й прагматичному. Підтвердження доцільності такого підходу знаходимо в роботах кандидата філологічних наук, російського журналіста А.О. Мірошніченка. У своїй монографії, присвяченій аналізу лінгво-ідеологічної парадигми, дослідник виокремлює два основних рівні реалізації такого аналізу, лексико-семантичний та семантико-синтаксичний рівні. Доповнюючи ці мовні рівні третім, стилістичним, учений охоплює усі класи відповідностей, які можуть виникнути між мовою і мисленням у процесі формування ідеологем [5].

Отже, простежимо, які зміни у значенні лексичної одиниці призводять до перетворення її на ідеологему. На цьому, лексико-семантичному рівні, спостерігаємо спроби сформуванню ідеологему через зміну денотативного чи конотативного значення лексичної одиниці.

Одним із таких лексико-семантичних засобів є створення **ефекту семантичного підсилення**, який полягає у поєднанні лексичних одиниць з подібними конотативними або периферійними семами. В результаті накладання семантичних полів співставлених одиниць значення подібних сем підсилюється, що призводить до формування ідеологеми, наприклад:

(1) *In Salford there was some organised crime, a calculated attack on the forces of order.*

(2) *...people last week wanted criminals robustly confronted on our street;*

(3) *A concerted, all-out war on gangs and gang culture;*

(4) *...the courts sat through the night and dispensed swift, firm justice;*

(5) *They (schools with high standards – I.P.) foster pride through strict uniform and behaviour policies.*

У наведених прикладах спостерігаємо створення ідеологічно маркованих сем у місцях накладання близьких конотативних чи периферійних сем. Аналіз словникових дефініцій доводить, що підкреслені суміжні лексичні одиниці мають спільні семи. Так, прикметник *organised* у наведеному контексті (приклад 1) має значення *arranged and controlled*, а тому має спільну периферійну сему з будь-яким іменником, який позначає свідомо виконану дію, вчинок. До таких лексичних одиниць відносимо й незлічений іменник *crime*, який тлумачиться як *activities that involve breaking the law*. У свою чергу, *activity* визначаємо як *a specific thing or things done; an action or occupation*.

Аналогічним чином, спостерігаємо наявність спільних сем у прикметника *calculated* (*with full knowledge of what might happen; deliberate*) та іменника *attack* (*a violent attempt to hurt, overcome or defeat somebody / something*).

У прикладі (2) ефект семантичного підсилення має місце в словосполученні *robustly confronted*. Прислівник *robustly* використовується у значенні *in an energetic or vigorous way*; →

vigorous: *strong, active or full of energy*; →

energy: *the ability to put effort and enthusiasm into an activity.*

Дієслово *confront* тлумачимо як

face somebody so that they cannot avoid it; →

face: *to be willing to see somebody or deal with something.*

В результаті такого аналізу отримуємо два синонімічних поняття: *enthusiasm* (яке входить до семантичної структури прислівника *robustly*) і *willingness* (у семантичній структурі дієслова *confront*).

У словосполученні *all-out war* (приклад 3) також має місце накладання семантичних полів співставлених одиниць:

all-out: *using all possible strength and resources*; →

strong: *done with great physical power.*

Іменник *war*, з іншого боку, означає

great efforts made to deal with or end something unpleasant or undesirable; →

effort: *the use of much physical or mental energy to do something.*

Отже, в семантичній структурі обох співставлених одиниць присутня сема *physical power, energy*, результатом чого є формування в наведеному словосполученні певного ідеологічного смислу.

Приклад (4) також містить приклад створення ефекту семантичного підсилення у словосполученні *firm justice*. Іменник *justice* тлумачимо як **right and fair behaviour or treatment**; → **right**: *morally good or justified; required by law or duty*; **law**: *all the rules established by authority or custom for regulating the behaviour of members of a community or country*; → **rule**: *a statement of what can, should or must be done in particular circumstances*; → **to state**: *to express something in spoken or written words, esp carefully, fully and clearly*. Прикметник *firm* у словосполученнях з абстрактними іменниками має значення *not likely to change, definite*; → **definite**: *clear, that cannot be doubted*.

Як доводить аналіз, у семантичній структурі обох компонентів словосполучення *firm justice* присутня сема *clear* (чіткий, безсумнівний).

Наявність спільної семи реєструємо також у компонентів словосполучення *strict uniform* (приклад 5). Прикметник *strict* має значення *that must be obeyed or observed*.

Іменник *uniform*, з іншого боку, тлумачимо як **a prescribed identifying set of clothes for the members of an organization**; → **to prescribe**: *to lay down, in writing or otherwise, as a rule or a course of action to be followed*.

Таким чином, аналізоване словосполучення містить лексичні одиниці з подібною периферійною семою *to obey / to follow*. Завдяки суміжності цих лексичних одиниць виділена сема стає маркованою, її значення підсилюється, й словосполучення набуває деякого ідеологічного смислу.

Крім семантичного підсилення, іншим лексико-семантичним засобом надання ідеологічного забарвлення лексичним одиницям є **підміна об'єктивної модальності суб'єктивною** (в термінології А. О. Мірошниченка, підміни в семантичній структурі мовленнєвих конструкцій). Відомо, що в лінгвістиці виокремлюють об'єктивну й суб'єктивну модальність. Об'єктивна модальність характеризує висловлення як адекватне реальному стану речей, іншими словами, як істинне. Суб'єктивна ж модальність являє собою ставлення мовця до предмета висловлення. З метою моделювання дійсності за допомогою надання висловленню бажаного ідеологічного значення, мовець вводить до семантичної структури лексичної одиниці суб'єктивну, або авторську, модальність і тим самим «анулює» категорію об'єктивної модальності в межах цього висловлення. Так, у прикладі (6) вжито словосполучення *the responsible majority*:

(6) *So do we have the determination to confront all this and turn it around?*

I have the very strong sense that the responsible majority of people in this country not only have that determination; they are crying out for their government to act upon it.

В наведеному прикладі через підміну об'єктивної модальності суб'єктивною нейтрально-оцінна лексична одиниця *majority* набуває позитивного конотативного значення. Така позитивна конотація з'являється завдяки впливу на цей іменник позитивно-оцінного прикметника *responsible*, вживаючи який, мовець представляє бажану для нього реальність як об'єктивну дійсність.

Окремим випадком підміни об'єктивної модальності суб'єктивною є **застосування вищого ступеня порівняння прикметника або прислівника** з метою зміни семантичної структури мовленнєвої конструкції в бажаний для мовця бік. Використання цього прийому спостерігаємо в наступному прикладі:

(7) *...the reason I am in politics is to build a bigger, stronger society.*

Stronger families. Stronger communities. A stronger society.

Вживання в атрибутивній позиції прикметника *strong* у вищому ступені порівняння передбачає попередню наявність у об'єкта цієї якості (*strength*), хоч і в меншій мірі. Таким чином, нав'язана суб'єктивна модальність характеризує сучасне британське суспільство як сильне. Однак, цю тезу заперечує сам мовець у наступних рядках промови, визначаючи програму дій свого уряду:

(8) *I and ministers from across the coalition government will review every aspect of our work to mend our broken society...*

Очевидно, що словосполучення *broken society* носить не випадковий характер, адже в тексті промови Д. Кемерона його вжито 7 разів. Цей факт підтверджує наш висновок про те, що у словосполученні *a stronger society* мовець цілеспрямовано вводить у семантичну структуру нейтрально-оцінної одиниці *society* суб'єктивну модальність, яка надає їй позитивної конотації.

Висновки. Таким чином, на семантичному рівні мови існує низка засобів, використання яких дозволяє мовцю формувати ідеологему. До таких лексико-семантичних засобів відносимо: ефект семантичного підсилення, підміну об'єктивної модальності суб'єктивною, а також застосування вищого ступеня порівняння прикметника або прислівника з метою зміни семантичної структури мовленнєвої конструкції. *Перспективу подальших досліджень* вбачаємо в аналізі засобів формування ідеологеми на формальному рівні.

Список літератури

1. Вепрева И.Г. Идеологема и мифологема : интерпретация терминов / И.Г. Вепрева, Т.А. Шадрин // Научные труды профессоров Уральского института экономики, управления и права. – Екатеринбург : Изд. УрГУ, 2006. – Вып. 3. – С. 120-131.
2. Гусейнов Г.Ч. Советские идеологеми в русском дискурсе 1990-х / Г. Гусейнов. – М. : Три квадрата, 2004. – 272 с.
3. Клушина Н.И. Современная политическая коммуникация в СМИ / Н.И. Клушина // Стилистика сегодня и завтра: медиатекст в прагматическом, риторическом и лингвокультурологическом аспектах. Доклады Международной научной конференции. – М. : Факультет журналистики МГУ имени М.В. Ломоносова, 2010. – С. 109-115.
4. Малышева Е.Г. Идеологема как лингвокогнитивный феномен : определение и классификация / Е.Г. Малышева // Политическая лингвистика. – 2009. – №4 (30). – С. 32-40.
5. Мирошниченко А.А. Толкование речи. Основы лингво-идеологического анализа / А.А. Мирошниченко. – Ростов-на-Дону, 1995. – 112 с.
6. Нахимова Е.А. Идеологема Сталин в современной массовой коммуникации / Е.А. Нахимова // Политическая лингвистика. – 2011. – №2 (36). – С. 152-156.
7. Чудинов А. П. Политическая лингвистика / А.П. Чудинов. – М.: Наука, 2007. – 256 с.
8. Cameron D. Speech on the fightback after the riots [Electronic resource] / D. Cameron. – 15 August 2011. – URL : <http://www.number10.gov.uk/news/pms-speech-on-the-fightback-after-the-riots/>
9. Dictionary.com [Electronic resource]. – URL : <http://dictionary.reference.com>
10. Oxford advanced learner's dictionary. – Oxford: Oxford University Press, 1998. – 1428 p.

Рудик І.Н. Лексико-семантические средства формирования идеологем (на материале речи Д. Кэмерона) // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Часть 1. С. 400-404.

В статье определены уровни формирования идеологемы: семантический, формальный и прагматический. Установлены механизмы преобразования лексической единицы в идеологему, функционирующие на лексико-семантическом уровне. Основными из таких механизмов являются эффект семантического усиления и подмена объективной модальности субъективной.

Ключевые слова: идеологема, коннотация, модальность.

Rudyk I.M. Lexico-semantic means of forming ideologemes (based on D. Cameron's speech) // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 1. – P. 400-404.

The article outlines the levels of forming ideologemes: those of semantic, formal and pragmatic character. The author singles out the mechanisms of converting a lexical unit into ideologeme at the lexico-semantic level. Dominant among them are: the effect of semantic intensification and the substitution of subjective modality for objective modality.

Key words: ideologeme, connotation, modality.

Поступила до редакції 27.03.2012 р.